

ЛУЖИЧКИ СРБИ

и

ЊИХНА КЊИЖЕВНОСТ

15. Јуни 1389. год. прни је дан за Српство. Косовском битком не само што је царство српско разорено, но мало по мало прегазе свирепи Турци вас цео српски народ и опустоше земље, које су негда у најлепшем цвету биле. Након неколико векова ослободи се један део српског народа од Турака, и са тужним срцем и сузним оком гледа своју браћу у околним покрајинама српским: Босни, Старој Србији и Херцеговини, ишчекујући жељно кад ће куцнути час и њихном ослобођењу. Време, кад ће тај час куцнути, прикучује се све ближе, па за то гледајмо да будемо спремни и готови за велики рад ослобођења.

Овако стање ствари код јужних Словена даје довољно јамства, да ће се намењена цељ с успехом постићи, а то управо храбри и оснажава све српске родољубе на даљи неуморни рад. Много жалосније стање видимо код наше словенске браће на северозападу Јевропе. И тамо бори се чешки народ за своје биће и опстанак. Као што се наша пропаст датира од битке на Косову пољу, тако је опет Чесима битка на Белој Гори 27. Октобра 1620 год. била гроб њихној слави и самосталности. Држава чешка није могла остати у својим старим границама, него мало по мало изгубила је неке земље, које су јој по праву припадале. Тако

после прашког мира 1635 год. уступи цар Фердинанд II. курфирсту саксонском Јовану Торћу I. у наслеђе обе Лужице, т. ј. Горњу и Доњу Лужицу, које су доnde са Чешком састављене биле. Само једна половина Горње Лужице остала је до данас као саставни део краљевине саксонске, друга половина и цела Доња Лужица припада пруској краљевини.

Многима од наших читалаца биће познато, да у Лужици живе Словени, и да се они зову Срби; њима ће бити још много што шта познато о животу и стању овог народа; но при свем том ми држимо, да има још доста наших читалаца, који ће радо хтети да сазнају колико толико о стању браће наше по имени и језику, што се тамо на северозападу Немцима окружени за свој опстанак боре.

У чланку нашем говорићемо нешто мало о народу лужичко-српском и за тим о његовој књижевности.

I

СТАТИСТИКА И ЕТНОГРАФИЈА

Словени у Горњој и Доњој Лужици потомци су старих Милчана и Лужичана, двеју грана Срба, који су заједно са Лутићанима и Бодрићима велики народ полабских Словена сачињавали. До данас очувало се код њих име „Србин“, док се међу тим име „Милчанин“ са свим изгубило и заменуо га општи земљописни назив „Лужичанин“.

Простор, који је данас лужичким Србима (они сами зову се именом: Сербовје, Серске) насељен, захвата 70 квадратних миља, од прилике једну трећину оног простора, који је некада чешкој краљевини припадао.¹ Горњолужичани насељени су на простору од 38 квадратних миља у 533 општине. Само половина Горње Лужице остала је од године 1855. саксонској краљевини, у којој

¹ Лужица у првашњим границама заузимала је простор од 233 квадратне миље.

око 50.000 Срба живе подељени у 398 општина. Од овог броја долазе 324 општине а 40.000 житеља на Србе вере протестанске а остали су католици. Протестанти имају 26 цркава са 30 свештеника, и 56 школа са 65 наставника. Католици пак имају 6 цркава са 10 свештеника и 12 школа са 13 учитеља.

У пруском делу Горње Лужице живе 35.000 Срба, од којих има само 2.000 католика, остали су протестанти. Ови имају 24 цркве, 29 свештеника, 51 школу и 59 учитеља. Католици имају само 1 цркву и 3 свештеника, 3 школе и 3 учитеља.

Свега дакле има у Горњој Лужици 85.000 Срба и они имају 57 цркава, 87 свештеника, 112 школа и 140 учитеља.

Доња Лужица заузима простор од 32 квадратне миље и броји у 221 општини 55.000 житеља вере протестанске. Они имају 40 цркава са 43 свештеника и 80 школа.

Лужички Срби губе своју народност, јер говорећи матерним језиком, лако могу разумети чешки, пољски и друге словенске језике.

Пред судовима и у државној управи није српски језик припознат. У години 1848. Срби су једном депутацијом тражили од министарства и код самог краља, да се српски језик у јавном животу припозна, но њихна молба не нађе задовољења, само би наређено да се код оних судова, који се налазе у срезовима, са српским житељством, постави по један преводник за парничаре који немачки језик не говоре.

У народним школама германизује како пруска тако и саксонска влада. Међу тим постоји закон, да се хришћанска наука у школама на матерном језику предаје, па једино с тога уче децу у школи и српски читати. Школске књиге штампане су српско-немачки и неке од новијих школских књига издане су о трошку државном. Да се неко право српској народности путем законодавним прибави са

свим је немогуће, јер Срби имају у саксонској скупштини само једнога свог посланика.

Народним учитељима, који се за свој будући позив у учитељским школама спремају, дата је само у школи буђишинској прилика, да нешто мало српски науче, док у пруским педагошким заводима на такво што и не мисле.

На гимназијама и универзитетима српски се језик не предаје, и само на двема гимназијама (у Буђишину и Хоњебузи) налази се у распореду но само као предмет за ђаке необавезан. Даље све што се год за унапређење српског језика чини, долази са стране, нарочито из Прага.

Потпуно право ужива српски језик само у цркви, јер се Србима јеванђеље чита и толкује њихним језиком; и у самим Дражђанима толкује се јеванђеље српским језиком по четири пута у години за оне Србе, који су у тој вароши настањени или се тамо са службом налазе. Ово је уведено још 1848 године.

У социјалном погледу смета напетку лужичких Срба највише та околност, што немајуовољно образованих људи, који би свест у народу будили и у сваком погледу упућивали и унапређавали га. Властела је немачка. Међу сељацима има их по више доста имућног стања. У Буђишину и другим омањим варошима, има и доста трговаца, који су добри српски родољуби.

Већи су фабриканти само Немци, а мање српске занатлије множе се по варошима. Немаовољно српских учитеља ни свештеника. Лекара српских има врло мало, и још мање Срба има међу адвокатима и чиновницима.

У религиозном погледу Срби су врло марљиви, и то како католици тако исто и протестанти. Тако н. пр. Срби празнују неке дане и свеце, које Немци не празнују. Срби лутерани у Пруској нису задовољни са државном црквом (Landeskirche), која их уједињава са Хелветима. За то се и иселише 1855 год. њих 500 у Тексас, где су основали српску насеобину „Сербин“, и имају тамо своју српску цркву и школу. Црквених и школских српских књига имају

довољно и чврсто чувају своју народност. Временом на-
множио се број исељеника и поникла је онамо још једна
српска насеобина.

Католици врло маре за свечане литије, тако н. пр. о
ускрусу носи се уз певање црквенских песама литија из јед-
ног села у друго и пред вече врати се у парохијску цркву.

Србима су омиљене народне светковине. За то н. пр.
купе се сабори не само код појединих цркава већ и у по-
већим селима. Свадбе у неким местима трају и по два дана,
и у таким приликама гостољубивост је велика, тако, да се
по каткал и до 300 гостију части. И игра им је врло
омиљена.

Сваке године у очи првога Маја спаљује сеоска мла-
деж вештице, а првог Маја намести се на сред села ви-
соко дрво „маја“ венцима и свиленим пантљикама укра-
шено. По што прође неколико недеља, дрво се извади и тај
се дан у радости и весељу проведе.

Осим тога има много и много других народних игара,
које овде све побројати није могуће.

Народне пошње код лужичких Срба више нема, изу-
зимајући нешто мало код жена. По оделу може се српска
жена познати из ког је предела или које је вере. Проте-
станским женама знак је жалости бела боја а католичким
на против боја црна.

У овом погледу Лужичани су врло мало особина очу-
вали, али није ни могло бити друкчије, кад узмемо, како
су од толико векова окружени туђинством.

II.

КЊИЖЕВНОСТ.

Код једног малог народа, као што су лужички Срби,
може бити и књижевност само мала, и то опет само про-
сто народна, а не и научна. Цељ књижевне радње може
бити и јесте: да се образује народ, да се у народу про-
светашири. Без икаквог изгледа на признање и награду,

из чисте љубави к роду свом, ради се на књижевном пољу лужичких Срба. Много смета напретку књижевне радње, што имају обе гране лужичких Срба свака своју особену књижевност.

Књижевну радњу како Горњолужичана тако и Доњолужичана можемо разделити на старо и ново доба. У првом добу писало се само за свакидашњу потребу црквенску и школску; у другом добу заузела је књижевна радња већ шире поље и задахнута је више духом родољубља.

По што је горњолужичка књижевност већег обима, ми ћемо најпре о њој говорити у овом нашем књижевном прегледу.

а, Горњолужичка књижевност.

І. СТАРО ДОБА.

Зачетком ове књижевности можемо назвати оне рукописне списе духовничке, који су уз разне црквене обреде употребљавани и који се на неким местима још и сад налазе.

Кад су у почетку XVI. века у неким лужичким варошима подигнуте штампарије, тада угледаше света и прве српске књиге. Тако налазимо у историји забележено, да је јепископ мишенски Јован VI. (умро 1518 год.) дао на штампари први српски катихизис; но од овог издања није се ни један примерак сачувао.

Прва позната штампана књига јесте од пастора Вајрихија 1597. г. издани катихизис и 1627. г. издани од пастора Мартинија превод исалама. За тим штампан је 1670 год. превод јеванђеља а 1706 год. цео нови завет, обоје од Михаила Френцела.

Католичку црквену књижевност почeo је обраћивати Јаков Тицин, језуита, који је поред осталога год. 1679 издао и прву граматику српског језика (*Principia linguae wendicae*).

Много је сметало развијању књижевности што Срби нису имали један књижевни језик и правопис. Католици

служише се српско-чешким правописом, којим је Тицин писати почeo; а протестанти опет усвојише односно правописа предлог Бирлингов, који је он разложио у свом 1689 год. изданом делу „*Didascalia seu orthographia vandalica.*“

Од 1693—1696 штампано је више катихизиса и црквених књига за протестанте. У то време израдио је Аврам Френцел свој велики речник. И католици добили су ученог и вредног радника у лицу каноника буђишинског Светлика, који је многе црквене књиге и песме издао (1690—1696), целу библију превео (1688—1707) и први латинско-српски речник 1721 год. на свет издао.

Кроз цео XVIII век допуњавана је црквена књижевност. Протестанти добили су 1710 тод. први канционал, један део старога завета и 1728. год. целу библију. На преводу ове библије радили су: Ланг, Јокуш, Бемер и Вавер; 1721 год. штампана је Матејова граматика.

Код католика је у XVIII веку највише радио на књижевном пољу свештеник Михаило Валда (од 1765—1787) а други свештеник Прокопије Ханчка трудио се да оба српска правописа у један споји.

На крају XVIII века учињен би покушај с издавањем новина, но само један је број угледао света, јер је даље издавање влада забранила.

1806 год. издао је Ђорђе Мјењ у изводу Клопфштокову Месијаду, хтевши тиме доказати, како је српски језик способан и за така књижевна дела. Од 1809—1812 год. издавао је Јован Дејка месечни лист, но доцније буде му издавање забрањено једино за то, што су само немачки листови имали право доносити политичке вести!

II. НОВО ДОБА.

Као преодницу новог доба у књижевности горњолужичкој треба назначити год. 1826, када отпочеше радити на пољу народне књижевности два млада богослова Сајлер Кригери. Они покренуше међу својим друговима мисао

о издавању писаних српских новина, у које су сви чланови дружине своје радове уписивали. Сајлер се у оно време у Липиској упозна са Палацким, Кубарским и Милутиновићем. То познанство није остало без уплива на његов рад. Он је наскоро за тим 1830. год. издао своју граматику. Сајлер и Кригер нису нашли довољно одзива и једномисленика. Ван отаџбине, у Прагу и Бреслави одгајише се друга два родољуба, а то су: Јован Јордан и Јован Смолер.

За то треба ново доба књижевности горњолужичке рачунати од 1838. год., када је у Бреслави трудом Смолера основано друштво за лужички језик и књижевност. Смолера потпомагаше у његовом раду тадашњи чешки професори на универзитету бреславском: Пуркиње и Чолаковски. По примеру Смолеровом саставиле се дружине српских ћака у Буђишину, Липиској и Прагу. Долазећи у додир са осталим словенским језицима, увидеши српски младићи, како је њихов језик са свим необраћен и покварен.

Смолер (протестант) и Јордан (католик) саставе нов правопис и то по чешком, те тиме учине, да се обе до сад раздвојене књижевне гране једним књижевним језиком служити почну. 1841. год. издао је Јордан своју граматику и мало доцније почeo је издавати недељни лист под именом „Јутничка.“ Лист овај није нашао у публике довољне потпоре, па је с тога после пола године морао престати. У другом полгођу 1842. год. Сајлер је почeo издавати забавни недељни лист „Тиценска новина.“ Овај лист добро је напредовао имајући довољно баљаних радника. Смолер је у оно време (1842—1843. г.) радио о граматици и издао је збирку народних песама (500), које је у Горњој и Доњој Лужици покупио. Поред новина највише су патриотске песме допринеле, да се свест у народу пробуди.

Најважније је дело новог Српства Матица српска (Maćica serbska), којој је 1847. године основ положен у цељи, да буде средиште књижевника и одгојиште народне и научне књижевности. Овој корисној установи много је

сметало у развитку њеном, што није имала довољно материјалних средстава и што је своја издања штампала поправљеним правописом. При свем том Матица је врло много урадила за развитак и унапређење књижевности. Она је издала доста корисних књига за народ, и српско-немачки речник, састављен од Др. Пфула, кога су у томе својски потпомагали Сајлер и Хорник. Од год. 1855. издаје Матица календар за народ. Врло важан у многоме погледу јесте и „Часопис“, који Матица годишње у две свеске издаје. Први је уредник овог часописа био Смолер, а сад га уређује Хорник. Матица има своју библиотеку, у којој су готово све познате српске књиге, она има и збирку старија.

Година 1848 донела је и лужичким Србима нешто мало слободе. Смолер почне одмах издавати политичке новине (*Serbske noviny*), и његовом примеру следоваху други, те тако отпоче мало живље кретање на књижевном пољу. Протестанти имали су следеће часописе но само религиозног садржаја: *Missionske powjesće* (1844—1848), *Zernička* (1849—1852), и од 1854—1873 г. *Missionski posol*. Да би се забавна и поучна књижевност с успехом неговати могла, почeo је Смолер својим политичким новинама давати забавни и поучни месечни додатак (*Měsačník*), који је уређивао Хорник. У место овог додатка почeo је Хорник 1860 год. издавати самосталан часопис „*Luzičan*“ у месечним свескама. Хорник је уређивао Лужичана кроз четири године, за тим кроз две године уређивао га Смолер, а после пређе уредништво листа у рукe К. А. Фидлера, који га и данас уређује. Лужичан је врло важан лист, особито с тога, што даје прилике младим књижевницима, да своје радове на јавност изнесу.

По што Матица не издаје књиге религиозног садржаја, то су за ову цељ 1862 год. основана два друштва. Прво од Имиша основано, зове се „*Lutherske knihowne towarzstwo*,“ и издало је до сад више већих и мањих књига.

Друго „Towarstwo ss. Cyrilla a Methode“ основао је Хорник. Ово друштво издаје осим књига и часопис „Katholski Posol“, који је кроз девет година уређивао сам Хорник, а сад га уређује Ђ. Лусчански.

У најновије доба израдили су потребне школске књиге (читанке и свештене историје) књижевници: Крушвица, Јордан и Хорник.

У песништву прво место заузима Сајлер (умръје 1872 г.) Много његових песама композитор Коцдор ставио је у ноте. Ове песме јако су омиљене у народу и певају се радо на забавама и светковинама. Осим Сајлера добри су песници: Вел, Фидлер и Џесла.

Последица живе књижевне радње види се најбоље у поступно све већем броју читалаца. Тако на пр. имају Serbske Noviny 1500—2000 претплатника, Missionski Posol 1200, Katholski Posol 600 (на 12.000 католичких Срба!) и Lužičan 400 претплатника. Календар Матичин штампа се у 5.000 примерака.

Ово су заиста лепи успеси и није истина што Немци веле, да књижевни рад неколицине родољуба не ће лужичким Србима ни мало користити у погледу општег образовања.

6. Доњолужичка књижевност.

Ова књижевност доста је мала; једно с тога, што је број доњолужичких Срба мален и друго за то, што је само земљиште сиромашније и по томе и народ сиротног стања. Код Доњолужичана нема поделе вере, јер су сви протестанти, и могу за то слошки за своје самоодржање радити, али је код њих уплив германизације био јачи и штетнији но у Горњој Лужици.

Доњолужичка књижевност може се такође поделити на старо и ново доба.

I. СТАРО ДОБА.

Познати књижевни споменици Доњолужичана старији су од споменика горњолужичких. У берлинској библиотеци

находи се рукопис новога завета од Николе Јакубица писан у години 1548. По свој прилици било је ово дело за штампу спремљено. Прва штампана књига јесте 1574 године од Албина Молера издани катихизис. Тек након 36 година, на име 1610. године, штампана је опет једна српска књига, и то катихизис од Тареја. У половини XVII. века радио је књижевник Јован Хојнан, али његова дела (граматика и речник) остаše нештампана у рукопису.

У XVIII. веку појави се други оснивач доњолужичке књижевности, Богољуб Фабрицијус (1701—1741). Он је у селу Корјену подигао штампарију и штампао је овде 1710 године свој превод новога завета и катихизис. У његовим подuzeћима потпомагао га је пруски краљ Фридрих I. У исто доба радили су на религиозној књижевности Књежек, Габријел, Милер и Леман. Поред ових радила су на српској књижевности и два Немца. Први, Ј. Л. Вил израдио је од 1746—1771 године више црквених књига и катихизиса. Други, Ф. Г. Хауптман издао је 1761 добру граматику (*Niederlausitz'sche wendische Grammatik*). и радио је о речнику, који је оставио у рукопису.

На крају XVIII. века почеше радити на религиозној књижевности браћа Фрицо (млађи брат првео је 1795 г. стари завет) и Ладеман.

У првој половини XIX. века позната су два врло радена књижевника, и то: учитељ Копф (умро 1866 год. у Берлину) и свештеник Шиндлер (умро 1841 године). Копф је радио на пољу песништва, а Шиндлер је издао свештену историју и спремио ново издање библије. Године 1847 штампан је српско-немачки речник по рукопису Зваровом.

II. НОВО ДОБА.

Политичко врење у год. 1848. и пример Горњолужичана, изазвао је и у Доњој Лужици живљи рад. Свештеник Новка почeo је издавати прве новине *V glomborski serbski časnik*; од 1852—1867. год. уређивао

је овај лист свештеник Панка, а за тим пређе редакција у руке учитеља Швјеле, који и данас тај лист уређује.

Год. 1855. основано је књижевно друштво Towarzystwo niżneje Lužusu, но већ после две године разиђе се издавши само четири књижице.

Најбољи зналац доњолужичког српског језика а уједно најприљежнији књижевник јесте свештеник Тешнар; он је издао нови завет, помагао је Хансигу при издавању библије (1868 год.) и написао више књига религиозног садржаја. Свештеник Брониш, такође је добар зналац језика; он ради живо на часопису *Lausitzisches Magazin*. Гимназијални професор Дале издао је за употребу својим ћацима *Lehrbuch der wendischen Sprache* (1867). Књиге за ученике народних школа пишу учитељи Леман, Војт, Грис и Швјела.

То је све што смо нашим читаоцима могли казати о књижевној радњи лужичких Срба. Иако нам овај преглед не представља стање повољно, то се опет даје из њега увидети, да Срби своју књижевност обрађују колико год могу, и да језик свој ватreno љубе. Иако је судба њихна извесна, то ће се опет они још за дugo одупирати немчењу, и оставиће бар спомен у историји народа кад их са светске позорнице нестане.

Најбоље и најопширније дело о лужичким Србима написао је В. Богуславски; дело његово штампано је у Петрограду 1861 год. и назива се „*Rys dziejow serbo-lužickich*. Осим овог дела врло је добра књига: *Pjesnicky hornych i dolnych lužiskich Serbow*, коју су 1841 године издали Л. Хаупт и Ј. Смолер.

У најновије доба писао је о лужичким Србима и немачки књижевник Андре.

БОГОЉУБ ЈОВАНОВИЋ

Zapadni Srbi